

DOĞU ASYA'NIN DOLARLARI*

R. Taggart Murphy

Amerikalılar uzun süredir, aralıksız ve büyük açıkların felakete yol açtığı konusunda uyarı sinyalleri alıyorlar. 1984 yılında ABD devletinin kümülatif açığı (bugünkünün altında bir seviyede) 7 trilyon dolar civarındayken, Walter Mondale, Demokrat Parti'nin kongresine** sorunu şu şekilde tarif ediyordu: “Hayatımızı ödünç alınmış parayla ve ödünç alınmış zamanda sürdürüyoruz.” Üç yıl sonra bir dizi karikatür ve karşı-editoryal yazıda, 1987 yılında borsada yaşanan sert düşüş, geçmişin mirası olan acımasız bir sonuç, müsrif bir

---

*) NLR (II) 40, Temmuz-Ağustos 2006.

***) ABD'de Demokrat Parti'nin, bir Başkan ve bir Başkan Yardımcısı adayı belirlemek ve kapsamlı bir parti programı benimsemek üzere dört yılda bir düzenlediği kongre. Bu kongre, Cumhuriyetçi Parti'nin düzenlediği Cumhuriyetçi Kongre'yle beraber, ön seçimin bittiğini ve genel seçim döneminin başladığını gösterir. (ç.n.).

ulusun layığını bulması şeklinde tarif edilecekti. Gittikçe artan açıklar baba Bush'u o kadar korkutmuştu ki, vergileri arttırmamayı vaat eden 'dudaklarımı okuyun'* sözünden caydı. 1992 yılında Ross Perot, devasa açıkları seçim kampanyasının odağına yerleştirerek, Eugene Debs'ten bu yana üçüncü sıradaki başkan adaylarından en başarılısı oldu. Clinton'ın en önemli övünç kaynağı, yönetimde kaldığı süre boyunca ticari açıklar artmaya devam etmesine rağmen, kamu açıklarını geçici olarak kapatmayı başarmasıydı.

Tabii işlerin bu şekilde yürümesi beklenmiyordu, çünkü kamu açıkları uzunca bir süreden beri ticari açıkların asıl sebebi olarak görülmekteydi. Ancak bilmece çözüme kavuşmadan önce, George W. Bush Washington'a geldi ve seçmen tabanına yönelik olarak giriştiği vergi kesintileri, savaşlar ve müsrifçe harcamalarla, Clinton yönetiminin ABD kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasında attığı dikişi parçaladı. Çok geçmeden hem kamu açıkları hem de ticari açıklar, çoğu iktisatçının birkaç yıl önce hayal edemeyeceği seviyelere ulaştı. Felaket tellalları Demokratların ve eski kafa mali muhafazakârların çok ötesine geçtiler; Warren Buffett 2005 yılının başında açıkların seyrinden o derece endişeye kapılmıştı ki, dolar üzerinden hisse senedi ve tahvil almayı büyük ölçüde bırakacağını açıklıyordu.¹ Aynı yıl Davos Forumu'nda, Uluslararası Ekonomi Enstitüsü'nden C. Fred Bergsten 'birkaç hafta içinde' bir dolar krizi yaşanabileceği uyarısında bulundu.² Bir ay sonra Stanford'da, ABD Merkez Bankası (FED) eski Başkanı Paul Volcker geniş kesimlere aktarılan bir konuşmasında, 'tehlikeli bir zeminde seyreden' bir ekonomiden bahsediyordu.³ İktidarda kalmak için düşük vergilere ve cömert bir hükümete dayanan Cumhuriyetçilerle, daha yüksek vergileri ve harcamaların kısılmasını içeren belirgin bir programla seçilmesi mümkün olmayan Demokratlar arasında kalan bu insanlar, gittikçe artan açıkların seyrini tersine çevirebilmek için doların çöküşünden daha makul bir senaryo bulamadılar. Bu iki açığın finanse edilmesini sağlayan yabancılar belli bir noktadan sonra kötü paranın ardından daha fazla iyi para gön-

---

*) George H. W. Bush'un 1988 yılındaki Cumhuriyetçi Parti Kongresi'nde yaptığı ve Başkanlık seçimlerinde kullandığı konuşmanın sloganı. (ç.n.)

1) "A Word from a Dollar Bear", *Forbes*, 10 Ocak 2005, Buffett'in ABD dolarından kaçışını tarif ediyor.

2) Bkz. David Smith, "Sinking Dollar Could Put the Whole World in a Skid", *Sunday Times*, 30 Ocak 2005.

3) Volcker konuşmasını "An Economy on Thin Ice" (*Washington Post*, 10 Nisan 2005) adlı yazısında özetledi.

dermeyi reddedeceklerdi. Yabancılar dolar varlıklarını elden çıkaracaklardı; bu da dolarda bir çöküşe yol açacak ve Amerikalıları ayaklarını yorganlarına göre uzatmaya zorlayacaktı.

Ancak bunların hiçbiri gerçekleşmedi. Piyasalar felaket senaryolarına, silkelenerek kendisini kurularyan bir köpeğin umursamazlığıyla karşılık verdi. 2005 yılının sonuna gelindiğinde dolar, Ocak ayına göre euro'nun yüzde 15, yen'in yüzde 13 üzerindediydi; bu durum kamu açıklarıyla cari açıkların neredeyse her ay yeni bir rekora imza atmaya devam ettiği bir yılda gerçekleşti. Artık bilmece şöyleydi: En usta gözlemciler açıkların seyrini gösteren istatistiklerin sürdürülebilir olmadığını açıklıyorlar; dolardaki bir çöküşün dışında, bu seyrin siyasal eylem yoluyla tersine çevrilebileceği hiçbir gerçekçi senaryo tahayyül edilemiyor; ancak doların çöküşü inadına gerçekleşmiyor. Keynes bir zamanlar borsayı, kazançların, diğer jüri üyelerine göre en güzel olan yarışmacıyı seçebilen kişiye gittiği bir güzellik yarışmasıyla karşılaştırmıştı. Eğer bu, hisse senetleri için doğruysa, döviz piyasaları için haydi haydi doğrudur. Uluslararası ticaretin iniş çıkışlarının para birimlerinin değerini belirlediği günler geride kaldı. Dünya döviz piyasalarındaki günlük hacim trilyonlarca doları buluyor ve bütün döviz ticaretinin yaklaşık yüzde 85'i (çoğu spekülatif olan) dolar alım satımından oluşuyor. Eğer yeterince sayıda insan, yeterince insanın ne olursa olsun dolardan vazgeçmeyeceğine inanırsa, ABD açıkları ne durumda olursa olsun dolar düşmeyecektir.

Elinde en çok dolar bulunduranların kimlikleri gizli değildir. Bunlar Japonya, Çin, Güney Kore, Tayvan, Hong Kong, Suudi Arabistan ve Körfez Emirlikleri'nin merkez bankaları ve diğer finansal kurumlarıdır. Eğer dolar çökecekse, bu ülkelerden bir veya daha fazlası Amerikan parası karşısındaki duruşunu değiştirmek zorundadır. Görünüşe göre, bu ülkeler doları biriktirme ve elde tutma konusunda öyle bir karşılıklı bağlılık sergilemektedirler ki, bazı yorumcular mevcut küresel finans düzenini II. Bretton Woods olarak tanımlamaktadırlar –savaş sonrası yıllarda hâkim olan dolar merkezli uluslararası düzenin başka araçlarla devam ettirilmesi. Bu tanımlama, bu devletlerin neden bu şekilde hareket ettiklerini tek başına açıklamıyor. Ancak, sebebi ne olursa olsun bu ülkelerin döviz varlıkları üzerindeki kazançlarını maksimize etmenin dışında güdeleri olması, bu ülkelerin ABD öncülüğündeki bir finansal sistemin sürdürülmesinde sağlam çıkarları olduğu fikrini vermektedir.

Gönüllü Bir Düzen

1944 yılında Keynes ve Harry Dexter White tarafından tasarlanan Bretton Woods sistemi, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan karşı konulmaz bir ekonomik güce sahip olarak çıkacağı ve işleyebilir bir dünya finans rejiminin bu önermeden yola çıkmak zorunda olduğu gerçeğinin kabul edilmesinden daha fazla bir şeydi. Bu rejim, sistem içerisindeki herhangi bir paranın dolar karşısındaki değişim değerini yeniden ayarlamak üzere belirli kurumsal düzenlemeleri ve IMF onayını gerektiriyordu. Daha da önemlisi, talep olduğu takdirde ABD'nin yabancı merkez bankalarına onsu 35 dolardan altın satma isteği ve kapasitesini sürdürmesi gerekiyordu; bu da, ticaret açıkları yüksek miktarda altın kaybının habercisi olduğu zaman Washington'un önlem almak zorunda olması anlamına geliyordu. 1971 yılında Nixon yönetimi altın satışlarını askıya aldığı, yapısal ticaret açıklarını tersine çevirmek için ekonomide sıkı düzene başvurmadığı ve telafi edici ayarlamaları üstlenme konusunda ticaret ortaklarını (özellikle de Japonya'yı) ikna edemediği ve zorlayamadığı zaman sistem çöktü. Ancak, doların değişim değerinin düşüşüyle geçen on yıla rağmen finans dünyası doların etrafında dönmeye devam etti ve bugün de aynı tablo geçerliliğini koruyor.

ABD'nin II. Bretton Woods'dan memnun olması için her türlü sebep mevcuttur, çünkü Amerikalılar bu düzenlemeden büyük fayda sağlıyorlar, en önemlisi bir bedel ödemediği ticari açıklarını finanse edebiliyorlar (Fransız iktisatçı Jacques Rueff bunu 'gözyaşı döktürmeyen açıklar' şeklinde tanımlamaktadır). Bu durum öncelikle Washington'un çok küçük bir reel finansal maliyetle bütün dünyaya askeri gücünü yansıtmaya imkân tanıyor, çünkü gerekli para önce Merkez Bankası tarafından çıkarılıyor, sonra yabancılardan alınan mal ve hizmet karşılığında mübadele ediliyor ve daha sonra da ABD Hazinesi'nce borç olarak geri alınıyor.⁴ (Teknik olarak, yabancılardan

---

4) Bu yüzden, Irak'ın işgalinin ilk yılı sırasında Pentagon'un karşılaştığı ek maliyetler, Japonya, Çin, Güney Kore, Hong Kong ve Tayvan Merkez Bankalarının gittikçe artan oranda satın aldığı ABD Hazine kâğıtlarına kabaca eşittir. Merkez Bankaları bu kâğıtları satmadığı (ya da vadesi dolduğunda yenileyebildiği) sürece, Washington devasa bir askeri operasyona girerken, (göreceli olarak) küçük miktarda faiz ödemelerinin dışında hiçbir ek finansal yüke maruz kalmıyor. Vergilerin artırılması gerekmiyor; Amerikalıların ihracata yönelik daha fazla mal üretmek için daha çok çalışmalarına ya da yabancılardan ödünç aldıkları parayı onlara geri ödemek için tüketimlerini kısımlarına gerek kalmıyor.

ellerindeki dolarları ne şekilde bulundurdularının bir önemi yoktur: ABD kamu borcu, şirket borcu, hisse senedi ya da dolar işareti olan herhangi bir şey. Bu kıymetli kâğıtlar dolar üzerinden çıkarıldıkları sürece Amerikan bankacılık sisteminin içinde kalıyorlar ve böylece ABD'de kredi yaratılmasına hizmet ediyorlar.)

Ancak II. Bretton Woods'un ABD'ye sağladığı yararlar ne kadar belirgin olsa da, bu sisteme dayanak oluşturanlara sağladığı yararlar çok daha az belirgindir. Gerçekten de sistem en az iki açıdan tuhaftır: I. Bretton Woods'dan farklı olarak, kimsenin sistemi destekleme yönünde resmi kurumsal bir yükümlülüğü yoktur ve düzenlemenin yükünü sistemden asıl yararlanan (ABD) değil, sistemin alacaklıları omuzlamaktadırlar. Hiç şüphesiz Volcker, enflasyonu aşağı çekerek ve I. Bretton Woods'un çöküşünden sonra ortaya çıkan doların satın alma gücündeki baş aşağı inişi yavaşlatarak Amerikan ekonomisini 1979 yılında bir durgunluk kısılacından başarıyla çıkardı. Baba Bush yönetimi vergileri arttırırken, Clinton yönetimi dengeli bir federal bütçe oluşturmayı başardı. Ancak ABD zaten bu tür önlemleri alma ya ihtiyaç duyacaktı. Washington küresel bir sistemi korumak için tarafsız biçimde hareket etmekten ziyade, denetimden çıkmış enflasyonun ve ekonomiyi mahveden faiz oranlarının önüne geçmek amacıyla hareket ediyordu. Öte yandan, Japonya'nın dolara verdiği destek 1990 yılından sonra karşılaştığı on beş yıllık deflasyonun ve düşük büyümenin önemli bir sebebiyken, daha düşük bir gelir seviyesine sahip olan Çin, Amerikan tüketimini finanse etmek için yoksul yurttaşlarından toplanan tasarrufları kullanmıştı.

I. Bretton Woods'un çöküşünün ardından dolar merkezli bir uluslararası düzeni destekleme yönünde en çok çaba sarf edenler, ilk başlarda Suudi Arabistan öncülüğündeki OPEC ülkeleriydi. Söz konusu ülkelerin kabarık gelirleri Londra'daki mevduatlara yatırılmıştı ve bu meblağlar önde gelen ticari bankalar tarafından petrol geliri elde etmeyen gelişmekte olan ülkelerin ithalat faturalarını finanse etmek amacıyla bu ülkelere aktarılmıştı. Evet, bazı OPEC ülkeleri müşterilerini dolar dışındaki bir para birimi üzerinden fiyatlandırma düşüncesini kısa bir süreliğine göz önünde bulundurdular, ancak bu ülkeler yine de, bir dizi pratik ve jeopolitik gerekçenin bir araya gelmesi sonucu (o sırada hiçbir para birimi yeterli miktarda dolaşımda değildi ve Suudi rejimi ABD ordusunun korumasına bağımlıydı) dolara bağlı kaldılar.

Ancak, Japonya'nın 1970'lerin ortasındaki durgunluktan çıkan ilk gelişmiş ülke olduğu 1977 yılından beri, Japonya doları destekleme operasyonlarında başrolü oynadı. 1980'lerin başında, sözde Reagan Devrimi'ni (Amerika'nın harcamaları kısmadan sert vergi indirimlerine giriştiği ilk deneyim) finanse etmeye üzere hızla büyüyen finansal servetinin kapılarını açan Japonya'ydı. ABD borsasının birkaç saat içinde değerinin dörtte birini yitirdiği Kara Pazartesi'den (19 Ekim 1987) sonraki haftalarda uluslararası sisteme kredi pompalayan ülke de Japonya'ydı. Birinci Körfez Savaşı'nı finanse eden 1995 yılındaki Meksika pezosu krizinin hemen ardından dolar almak üzere milyarlarca yen satan ve Asya'daki finansal kriz, 11 Eylül ve Afganistan ve Irak saldırıları yaşanırken dolar üzerinden çıkarılan kâğıtları satın almaya devam eden de yine Japonya'ydı. Çin de son on yılda II. Bretton Woods'un esas destekleyicisi olarak Japonya'nın yanında yer aldı; Çin'in resmi dolar rezervleri, Japonya'nın 2005 yılının Mayıs ayında açıkladığı 880 milyar doları bile geride bırakabilir. Ancak Japonya'nın özel sektör bankaları ve şirketlerinin yüksek miktardaki dolar varlıkları bu resmi rakama eklenince, Japonya'nın doların dünya çapındaki değerini (ve buna ek olarak ABD hegemonyasını) destekleme konusunda yirmi beş yıldır üstlenmiş olduğu merkezi rolü devam ettirdiği açıktır.

Geçmişin Ağırlığı

Neden? Ne adına? Tam anlamıyla ekonomik açıdan bakarsak, Japonya'nın doları destekleme operasyonlarını gerçekleştirmesi yönünde görünürde tek bir ikna edici sebep vardır: Japonya dünyanın en büyük dolar sahibi olarak, doların genel bir çöküşünden (belki ABD'nin dışında) en fazla kayıplı çıkacak taraf durumunda bulunmaktadır. Japonya şöyle bir piyasa oyuncusu konumundadır: Ticareti yapılan şey üzerinde o kadar hakim bir pozisyonadadır ki onun değerini yok etmeden kendi konumunu ortadan kaldıramamaktadır –bu arada da onu desteklemek için giderek daha fazla para vermek zorundadır. Ancak ekonomik hesaplamalar, yabancıların bakış açısından Japon finansal sisteminin gerçekleşmemekte direnen bir çöküşün eşiğinde görüldüğü on beş yıllık resmin yalnızca bir kısmını aydınlatılabilir. Bu resim, daha önce hiç beklemedikleri ve ne kendi tarihlerinin ne de dışarıdaki örneklerin yol gösterdiği gerçeklikleri

el yordamıyla bulmaya çalışan bir siyasal eliti kapsamakta; geçmişinin derinliklerine yerleşmiş kurumsal bir eksiklikten ve bu elit tarafından iktidarının kaynaklarını örtbas etmekte kullanılan bir dizi teferruatlı sahte kılıktan muzdarip bir siyasal sistemi içermektedir. Ve bu resimde, dönemin hakim yabancı ülkesine verilen aktif desteğin uzun tarihini de bulabiliriz; söz konusu desteğin amaçlarından birisi, içerdeki iktidar gruplarına yönelecek herhangi bir tehdidin önüne geçmektir.

Modern Japon elitinin 1868'de iktidarı ele geçirmesi bir devrimden ziyade restorasyon görünümü altında gerçekleşti ve çok kayda değer bir etkisi bulunmasa da yerel hukuki prosedürlere uygun olarak meydana geldi. Ondan seksen bir yıl sonra gerçekleşen Çin devriminin aksine, son Şogun uzak bir adaya kaçıp Tokyo'ya rakip bir rejim oluşturmadı, iktidarı biçimsel olarak İmparator'a 'iade etti'. Ancak meşruiyet bakımında böyle şekilsel bir makyaj yapılmasına rağmen, Meici restorasyonu mevcut elitin uzağındaki küskün unsurların başlattığı bir *darbeydi*. Bu kesimler, o zamana kadar meşruiyetin neredeyse güçsüz bir simgesi olan eski Hükümdarlık kurumunu kullanarak, bunun örtüsü altında fieflerden oluşan bir feodal sistemi ve yarı bağımsız güç merkezlerini yerle bir ettiler ve Napolyon'un takdirini toplayacak bir acımasızlıkla siyasal ve ekonomik denetim kurumlarını kendi ellerinde merkezileştirdiler.

Japonya'nın güneybatısının artalanından gelip 1860'larda Edo'da toplanarak buranın adını Tokyo (kelime anlamı 'doğunun başkenti') şeklinde değiştiren, Şogun'u çekilmeye zorlayan ve İmparator ile Sarayı'nı Kyoto'dan buraya getiren Samuraylar, iktidarı Osaka'daki tüccarlarla paylaşma ya da kapitalist kurumların organik gelişimini bekleme niyetinde değillerdi. Batılı olmayan dünyanın kalan kısmının kaderinin (emperyalist güçlerin ellerinde sömürgeleşme) önüne geçmeye çalışıyorlar, bunu yaparken de içeride gittikçe huzursuz bir hal alan ve yoksullaşan köylüleri bastırıyorlardı. Tüccarlar genel olarak ya iflas etmişlerdi ya da varlıklarına el konmuştu; Japonya'nın sanayileşme yarışını finanse etme yolunda sağlayacağı her yen için kırsal kesim, Şogun'ların egemen olduğu devirlerden çok daha acımasızca baskı altında tutuluyordu. Yeni yeni ortaya çıkan banka ve endüstrilerdeki hakim hisseler, Prusya tarzında örgütlenmiş olan yeni bir bürokratik yüksek memurlar grubunun desteklediği eski samurayların elinde toplanmıştı. Bu arada, ithal edilmiş olan toplum-

sal denetim kurumları, içerideki huzursuzluğu önlemek amacıyla mevcut bir feodal düzene eklemelendi. Bu kurumlar bütün erkeklerle zorunlu askerliği, askerleşmiş bir kamusal eğitim sistemini, halkın dini pratiklerinin kasıtlı bir biçimde siyasallaşmış ve merkezi olarak yönetilen Devlet Şinto'suna dönüştürülmesini ve İmparator'a tapınan aşırı milliyetçi bir ideolojinin aşılmasını kapsıyordu.

Meici Japonya'sının liderleri yarım yüzyıllık (kabaca 1868'den 1920'lerin başlarına kadar) egemenlikleri boyunca kendilerini Londra'nın etrafında dönen küresel bir finansal-askeri düzen içinde konumlandırarak, ustaca ve yüksek risk taşıyan bir oyun oynadılar. Bu düzen, dünyanın muhtemel bütün durumlarından en iyisi diye sunulan seçeneği meydana getirmek amacıyla, karşılaştırmalı üstünlükler yasasıyla birlikte işleyen sözümona nötr bir evrensel altın standardı mekanizmasını öngördü. Aslında bu düzen İngiltere Merkez Bankası tarafından idare ediliyor ve düzenin güvenliği İngiliz Donanması'nca sağlanıyordu. Altın veya gümüşü tükenen ve yükümlülüklerini yerine getiremeyen Türkiye ve Mısır gibi ülkeler, Batılı güçlerin karşısında toprak ve hatta bağımsızlık kaybıyla karşı karşıya kalıyorlardı.

Japon liderler, dönemin küresel finans rejiminin temelini oluşturan güç dinamiklerine karşı son derece hassastılar.⁵ Commodore Perry'nin 1854 yılında 'dışa açılması'nın hemen ardından ülkeden dışarıya hızla altın çıkarılması, Şogunluğun çöküşünün doğrudan sebepleri arasındaydı; içerdeki altın/gümüş değişim oranı, uluslararası piyasada geçerli olan 1:15 oranının bir hayli uzağında olan 1:5'ti; bu durum karşısında becerikli tüccarlar aşırı değerli gümüşü kullanarak ülkede dolaşan altın paranın büyük bölümünü hemen satın aldılar. Bunun devamındaki sanayileşmenin bütün finansal hamlesinin asıl itici gücü, altın birikimiydi –ya da, daha doğru bir ifadeyle, altın talebi birikimi. Zira Japonya, dışarıdaki saygınlığını kabul edilebilir bir düzeye getirmek için gerçekten yeterli miktarda altına sahip olmayı başardığı (1895 yılındaki Çin-Japon savaşından sonra yenilgiye uğratılmış bir Ying hanedanlığından tazminat olarak altın almıştı) zaman, ülkenin liderleri bu altını Japonya'ya getirmek yerine İngiltere Merkez Bankası'nın kasasında bırakarak Britanya'ya

---

5) O dönemde Mısır ve Türkiye'de yaşanan olayların Meici liderlerinin düşünceleri üzerindeki etkisi şu eserde anlatılmaktadır: E.H. Norman, "Japan's Emergence as a Modern State", John Dower (ed.), *Origins of the Modern Japanese State: Selected Writings of E. H. Norman*, New York, 1975 içinde s. 223-224.

hava parası ödemeyi tercih ettiler. Bu politika *zaigai seika* (kelime anlamı 'dışarıda tutulan madeni para') olarak biliniyordu ve 'güçlü para'nın (yani, para yaratmak için kullanılan para: altın, banka rezervleri, uluslararası rezervler) eşzamanlı olarak iki rolü oynayabilme başarısına dayanıyordu: Bu örnekte, Japonya'nın yarattığı kredinin karşılığı ve Britanya'nın para arzının bir parçasıydı.

Keynes bu mekanizmayı, yayınlanmış ilk büyük eseri *Hint Parası ve Maliyesi*'nde tarif edecekti; Keynes bu eserde Hindistan'ın Britanya'ya karşı sahip olduğu ticaret fazlasından elde ettiği ve Londra'da bırakılan kazancın nasıl Britanya'nın yurt içi para arzının bir parçası olduğunu, Britanya'nın satın alma gücünde bir kayba yol açmadığını belirtiyordu. Daha sonra Japonya Merkez Bankası'nın bir başkanı, *zaigai seika*'yı haklı çıkarmak üzere Keynes'ten alıntı yapacaktı. Bu politika, 1902 yılında imzalanan ve Japonya'nın mevcut dünya düzenini destekleyen ülkeler kulübüne girişini teyit eden İngiliz-Japon İttifakı'nın finansal arka planını oluşturacaktı. Ülke otuz dört yıl içinde, dünyadan haberi olmayan ve bağımsız bir ulus olarak geleceği şüpheli bulunan fakir bir yerden, Doğu Asya'daki İngiliz hegemonyasının önemli bir ayağına ve kendi başına bir emperyalist güce dönüştü. Bunun sonucunda ortaya çıkan hareket özgürlüğü Japonya'ya öncelikle, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nı sürdürmek ve kazanmak için gerekli olan fonları küresel piyasalardan sağlamanın aracını verdi; bu da daha sonra Rus Devrimi'ne zemin hazırlanmasını sağladı.

Değişen Hegemonlar

Bununla beraber, Japonya'nın dünya çapında saygınlık kazanmasını sağlayan Meici mimarları, bütün başarılarına rağmen asıl siyasal sorunları çözememişlerdi; bu sorunların arasında, bir öncekinin yerine kimin geçeceğini belirleme ve yönetme hakkını verme konularında tam meşruiyete sahip kurumların inşa edilmesi de bulunuyordu.⁶ Zira iktidar, teorik olarak, gerçekte idarenin başında olmayan bir İmparator adına yürütülüyordu. Parlamenter hükümetin ithal edilmiş kurumlarının ve İmparatorluk övgüsünün şatafatlı kurgusu-

6) Yönetme hakkı sorununun ('Japon siyasal hayatının en temel sorunu') ülkenin modern tarihinin başına nasıl bela olduğu konusunda Karel van Wolferen'in *The Enigma of Japanese Power*, Londra, 1989, 12. Bölüm'de giriştiği tartışmaya bakabilirsiniz.

nun aldatıcı görünüşünün ardında, 1868'de iktidarı ele geçirenler yarattıkları devasa bürokrasiyi kontrol altında tutarak ülkeyi bir tür kolektif oligarşi şeklinde yönetmeyi sürdürdüler. Ancak bu kişiler yerlerine gelecek olanlara, iktidarı almak için yarışanlar arasında hakemlik yapabilecek herhangi bir mekanizma bırakmadılar. Meici oligarklarının tarih sahnesinden silinmesi, Britanya merkezli dünya düzeninin Flanders meydanlarında çöküşüyle aynı zamana denk geldi. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Büyük Britanya'nın yetersizliğinin ve ABD'nin sistemi sürdürme işlevlerini üstlenmekteki isteksizliğinin sonuçlarından biri de Doğu Asya'daki iktidar boşluğu- ydu. Japon ordusundaki orta rütbeli subaylar içerideki kontrolü ellerine alarak bu boşluğu doldurdular, bunun sonucunda da komşularına ve en nihayetinde kendi yurttaşlarına yıkım getirdiler.

Bununla birlikte, Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı'nın sonundaki yıkıcı askeri yenilgisi, mevcut hükümetin yerini başka bir hükümetin almasıyla sonuçlanmadı. Washington'ın kendi üstünlüğü konusundaki bitmek bilmez güvenine rağmen, Amerikan İşgali Japon yönetiminin doğasında temel bir kopuş meydana getirmedi. İşgalcilerin yazdığı anayasa, ülkenin gündemini belirleme hakkına kimin sahip olacağı sorununa Meici döneminin liderlerinden daha iyi bir çözüm olmadı. Evet, egemenliği, sözümona İmparator'dan ziyade yasa- sama erkine dayanan Japon vatandaşlığına göre belirlemeye çalıştı. Ancak, ister İmparator isterse Meclis söz konusu olsun, Japonya'da gerçekte neler olup bittiğini belirleyen devasa bürokrasilerin, dışarıdaki kaynaklarca anlaşılması hâlâ son derece güçtü. Yargı organının bağımsızlığı hâlâ kağıt üzerindeydi. Bu devasa bürokrasilerin hiçbirinin icraatları üzerinde (seçilmiş yasama organı, mahkemeler ya da monarşi tarafından) bir denetim uygulanmıyordu, veyahut bu bürokrasiler hiçbir merciye karşı sorumlu değillerdi.

Ancak iki şey değişmişti. Birincisi, fiziksel zor kullanma araçlarına (ordu ve Naimusho -İçişleri Bakanlığı-) sahip olan savaş öncesindeki ve savaş zamanındaki bürokrasiler, ya daha güçsüz parçalara bölünmüşler ya da Maliye Bakanlığı Bütçe Dairesi'ne bağlanarak topluca zayıf düşürülmüşlerdi. Öte yandan, ekonomiyle ilgili büyük bakanlıklara (Maliye, Mühimmat -şu andaki adı Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı-) büyük ölçüde dokunulmadı. İkincisi, ABD, bir devleti çoğunlukla tanımlayan bazı işlevleri (ulusal güvenliği sağlamak ve dış ilişkileri yürütmek) Japonya'nın

yerine üstlendi. Birçok ülkede güvenlik sorunları, dış politika ve kamu kaynaklarının birbirleriyle çekişme halindeki iç çıkar grupları arasında bölüştürülmesi siyasetin özünü oluşturur. Ancak dış politikayla güvenlik politikasının Japonya'nın elinden alınmasıyla ve savaş sonrasındaki on yılda belirgin önceliklerin yeniden oluşturulmasıyla siyasal tartışmaların zemini büyük ölçüde ortadan kayboldu; bunun ortadan kaybolmasıyla da gerekli altyapı (en önemlisi, güçlü, bağımsız ve nitelikli bir basın ve bir kamusal aydınlar topluluğu) körelmiş oldu.

1955 yılında iki büyük muhafazakâr partinin birleşerek Liberal Demokrat Parti'yi oluşturmasıyla da Japon siyasal hayatının savaş sonrası düzenlenişi tamamlandı. Bu birleşmedeki amaç, solcuların iktidara gelme ihtimalinin önüne geçmektir; ABD de işgali sona erdirmenin bir koşulu olarak hararetle bunu öne sürüyordu. Ancak 1955 sistemi aynı zamanda, diğer bütün ulusal hedeflerin ekonomik büyüme doğrultusundaki tek yönlü bir bağlılığa ve ABD-Japonya 'ittifakı'na razı olunmasına dönüştürülmesini de içerdi.⁷ Amaç Amerikan askeri korumasının ardında ve istikrarlı bir dolar merkezli küresel finansal çerçeve içinde endüstriyel bir süper güç yaratmaktır; Japon eliti doğal olarak bu iki durumun uzun vadedeki sürdürülebilirliğini dert etmeyecekti.

Japonya savaş sonrası enkazdan çıktığında ve 'mucize' sıfatını elde etmesine yol açacak kadar parlak bir endüstriyel büyüme hamlesi başlattığında, Meici yıllarının öyküsü yeniden anlatılıyor gibiydi. Ayrıca Japonya, zamanın süper gücüne yaslanarak, birkaç on yıl gibi bir sürede dünyadan bihaber olan fakir bir ülkeden önemli bir oyuncu durumuna geldi. Ayrıca Japonya bu süper güce, Avrasya'daki (artık komünist olan) büyük kıtasal imparatorluklar karşısında çok önemli bir askeri varlık olarak hizmet edecekti. Dahası, ihracat gelirlerinin hasılatını bu süper gücün bankacılık sistemi içinde bırakacak ve böylece bu süper gücün askeri gücünü kullanma kapasitesine dolaylı bir finansal destek sağlayacaktı. Son olarak da, Japonya'nın, süper güç tarafından idare edilen ve denetim altında tutulan dünya finansal-siyasal düzenine tabi olması, onun temel siyasal sorunlara bulaşmamasına imkân tanıyordu.

7) 'İttifak' gerçekten de bir protektördür, zira bu ittifak Japonya'ya Amerikan askeri tesislerine ev sahipliği yapmaktan başka bir yükümlülük vermezken, ABD bir saldırı ihtimalinde Japonya'nın savunmasını üstlenmekle yasal olarak yükümlüdür.

Dolayısıyla, Japonya'nın günümüzdeki siyasal yapısı oldukça büyümüş olan bir üzüm asmasına benziyor; ancak bu asma, etrafına dolandığı sırım (ABD) devrildiğinde muhtemelen tepetaklak olacaktır. Yine de bu görüntünün açıklanması gerekiyor, çünkü sadece sırım asmaya dayanak oluşturmuyor, aynı zamanda asma da son otuz beş yıldır sırım için önemi giderek artan bir dayanak haline gelmiş durumdadır. Bugün ABD Japonya'ya, İngiltere'nin hiç duymadığı kadar ihtiyaç duyuyor. Japon şirketleri bir dizi yüksek katma değerli bileşen ve işlenmiş ürün imal ediyorlar, Amerikan teknolojik ve askeri üstünlüğü de tamamen buna dayanıyor. Daha önce gördüğümüz gibi, ABD ticaret ve kamu açıklarını finanse etme ve dolar merkezli bir uluslararası düzeni destekleme konusunda Japonya'nın kalıcı temel rolü, Washington'ın içerdeki vergi yüklerine baskı yapmadan devasa bir küresel askeri kuruluşu kullanabilmesi ve sürdürebilmesinin kilit açıklamasını oluşturuyor. 1970'lerin ortasından bu yana döviz piyasasındaki çalkalanmaların ABD'yi ayağını yorganına göre uzatmaya zorlayabileceği her kriz anında, Japon eliti doları, II. Bretton Woods rejimini ve dolayısıyla Amerikan hegemonyasının devamını destekleme yönünde hareket etti. Mikuni Akio'nun ve benim ileri sürdüğümüz gibi, bu durum söz konusu elitin Washington'a karşı müşfik duygular beslemesinden değil, "bu durumun Amerikan bankacılık sisteminde sürekli olarak biriken (Japonların sahip olduğu) dolarlarla beraber Japonların kendi hayatlarını sürdürmelerini belirlemesi"nden kaynaklanmaktadır.⁸ Bu duruma karşı geliştirilecek herhangi bir alternatif, 1955 sisteminin varsayımlarının kökten yeniden ele alınmasını gerektirirdi; dolayısıyla da, başka bir tehlikeli ve güçten düşürücü elit içi mücadelenin ortaya çıkma riski doğardı.

Geçici Fanteziler

Japon eliti, 1980'li yılların sonlarından 1990'ların başlarına kadar süren kısa dönem içerisinde, Washington'la arasındaki ilişkileri daha bağımsız bir çizgide yeniden şekillendirmeyi ciddi ciddi düşünmüştür. Ezra Vogel'in *Bir Numara Olarak Japonya* adlı kitabının 1979'da yayınlanmasıyla beraber, hem ülke içindeki tamtamcılar

---

8) Mikuni Akio ve R. Taggart Murphy, *Japan's Policy Trap*, Washington DC, 2002.

hem de sözde çok faydalı bilgiler veren muhtelif yabancılar (her ne kadar Japon olmayan pek çok kişi gibi bazı çekincelerim olmuşsa da ben de büyük ölçüde koronun bir üyesiydim) o zamana kadar elde edememişse bile Japonya'nın küresel ölçekte ekonomik üstünlüğü ele geçirmek üzere olduğunu dile getiriyorlardı. Japonya ilk bakışta bütün önemli alanlarda ABD'yi geride bırakmış görünüyordu, geçmediği alanlardaysa birkaç yıl içinde geçeceğe benziyordu. Özellikle borsanın 1987'deki çöküşünün ardından -ki bu Tokyo'da Amerikan hovardalığı ve ekonomik zayıflığının bir kanıtı olarak görülmüştü- Japon eliti, Amerikan ekonomik hegemonyasının son günlerinin yaşanmakta olduğundan neredeyse emindi.

Elbette ABD, Japonya için en büyük dış güvenlik tehdidi olarak görülen yakın komşusu Sovyetler Birliği'ne karşı faydalı bir askeri koruma sağlamaya devam ediyordu. Ayrıca, Amerikan pazarının yüksek alım gücü, *National Interest* adlı dergide yayınlanan ve bu durumu net biçimde öngören bir makaleden aktarma yapmak gerekirse, Japonya'nın dünyanın 'karargah ekonomisi'nin rolü şeklindeki tarihsel varsayımla kurulan zorunlu bir köprü oluşturuyordu.⁹ Ancak Japonya borsası 1987 yılındaki çöküşünün yarattığı hasara rağmen çoktan liderliği ele geçirmişti. Japon şirketleri bütün önemli yeni teknoloji sektörlerinde hakim duruma gelmişlerdi, Japon bankalarıysa yabancı rakiplerini epey geride bırakmışlardı. Yurt içindeki emlak piyasasının hiç sonu gelmeyecekmiş gibi piyasaya para pompalaması, Japonların her yerde her türlü aktifi satın alabilir hale gelmesine imkân sağladı; kendi açılarından bu, temel değişim olarak görünüyordu. Maliye Bakanlığı yenin küreselleşmesine karşı takındığı tarihi muhalif tutumundan çark etti ve Doğu Asya'nın yen bloğu haline gelmesi yönünde yeni programlar ileri sürdü. Bütün bunlar altta yatan gerçeğin resmi makamlarca kabul edilmesi anlamına geliyor gibi görünmekteydi: küresel ekonomi üzerindeki hegemonyanın ABD'den Japonya'ya geçmesi.

Ancak Japonya'nın 1980'lerin sonunda pompaladığı para, yapı olarak bir bataklık üzerine inşa edilmişti ve sürekli artan arsa fiyatlarına dayanıyordu. Otoriteler artış oranını yavaşlatmak üzere müdahale ettiklerinde bütün mekanizmayı tersine çevirdiklerinin ve artık durduramayacaklarının farkına vardılar. Küresel hakimiyetin eşi-

---

9) Leon Hollerman, "The Headquarters Nation" *National Interest*, Güz 1991.

ğinde olan Japon mali sistemi, arsa fiyatları en nihayetinde dibe vurmadan önce, uluslararası piyasalardan çekilip kendi içinde zorunlu bir revizyona gitmek zorunda kaldı; bu süreç içerisinde dönüşümün mağrur isimlerinden bazılarının, bir dizi jet birleşmelerle ortadan kaybolduğu görüldü. *Scientific American* dergisinin sayfalarında yarı iletkenler sektöründeki sözde üstünlüğünün tamtamlığını yapan Japon elektrik endüstrisi, Apple Bilgisayar, Microsoft, Intel, Sun Microsystems ve AMD gibi daha önce adını hiç duymadığı Amerikan şirketlerinin, 1990'larda yeni yeni ortaya çıkmakta olan önemli yeni bilişim teknolojileri sektörünün hemen hemen bütün alanlarında (mobil telefonlar tek istisnadır) liderliği ele geçirişini büyük bir şaşkınlıkla izledi. Aksi yöndeki bütün beklentilere karşın ABD, 1990 ile 1995 arasındaki mali açıklarını yönetebilmeyi ve en nihayetinde yok edebilmeyi başardı ve bunun ödülünü de sağlıklı bir büyüme ve güçlü dolarla aldı. Bu sırada Japonya'ysa, ABD'nin bile baş edemeyeceği kadar borca batmış bir şekilde, manasız bir politikadan diğerine doğru yalpalamaktaydı.

'Köpük ekonomisi'nin patlamasının ardından 1990'larda bir tür gerçekçiliğin aşamalı bir şekilde yerleştiğini görüyoruz. Japon eliti, 1945'ten bu yana elinde bulundurduğu kontrolün ilk kez ciddi bir tehditle karşı karşıya kaldığını gördü. Dünyanın geri kalan ülkeleri sorunu ekonomik bir sorun olarak görmekteydiler ve gerçekte de sorun, ekonomik alanda durgun GSMH, yükselen işsizlik, iflaslar, sendeleyeni finansal kuruluşlar ve deflasyon olarak tezahür etmişti. Ancak temelde siyasal bir sorun söz konusuydu: Japon sistemi kendisini, daha önce öngörülemeyen yeni gerçeklikler karşısında ve eski yöntemlerin artık işe yaramadığı bir dünyada yeniden şekillendirecek miydi ve bunu nasıl yapacaktı? Dünyanın pek çok yerindeki anaakım iktisatçılara göre Japonya'nın yaşadığı sorunların çözümü açıktı: Liberal kapitalizmin kurumlarının tam anlamıyla benimsenmesi; örneğin yabancılar tarafından yürütülen kurumsal yönetim, serbest ticaret, büyük ve kârsız bankalarla imalatçıların temizlenmesi ve bunların aktiflerinin bu aktifleri yönetebilecek ve bunlardan kâr sağlayabilecek kişi ve kurumlara satılması, şeffaf emek piyasası ve kurumsal denetim, kartellerin parçalanması ve son olarak faiz, yen, emek, arsa, gıda ve konut fiyatlarının bürokratlarca değil piyasa tarafından belirlenmesi.

İronik biçimde en gür tavsiyeler Washington'dan geliyordu, çünkü Japonya gerçekten bu politikaları uygularsa, sonuçta muhteme-

len bütün ekonomiyi etkileyen bir daralma yaşayacaktı; bu da Japonya'yı elindeki dolar varlıklarını büyük ölçüde likide çevirmeye yöneltecek ve en sonunda Japonya'nın ABD merkezli küresel mali düzeni destekleme kabiliyetini birdenbire yok edecekti. Ne de olsa şirketler ve bankalar her şeyi kapsayan bürokratik sistemlerin olağan koruması olmadan kendilerini savunmak durumunda bırakılıyorlardı, herkese açık piyasa ekonomisinin ağır baskısı altında hayatta kalabilmek için yapabilecekleri her şeyi kendi başlarına üstlenmek zorunda kalmışlardı. Japonya sürekli söylendiği gibi güçlü bir ekonomiyle bu daralmanın öteki ucunda yer alabilirdi, ancak II. Bretton Woods'a verdiği pratik destek sürecinde sona gelmişti.

Gerçekte, Japonya'da iktidarı elinde bulunduranların siyasal bir intihara kalkışıp ekonomi üzerindeki kontrollerini güvenmedikleri piyasalara devretmeleri ihtimal dahilinde değildi. Ancak 1990'lı yılların koşulları ürkütücü sorular ortaya çıkarıyordu: uçurumun kenarındaki bir ekonomi herhangi bir kazaya yol açmadan nasıl idare edilir; nominal GSMH'deki (reel GSMH artı enflasyon oranı) artışların artık doğal karşılanmadığı bir ekonomi nasıl yönetilir; küskün ve hayal kırıklığına uğramış vatandaşın beklentileri halk arasında genel bir huzursuzluk yaratmaksızın nasıl azaltılabilir? Ülke içindeki eşi benzeri olmayan sorunların üstünde bir başka sorun daha vardı: Yönelimi ve büyüme trendi itibariyle küresel ekonomi doğrudan üreticilerden, karmaşık hizmet paketleri sunma sanatı konusunda uzmanlaşmış üreticiler lehine dönmekteydi ve bu, en büyük ekonomik gücü bir şeyler üretmek olan bir ülke açısından hayli rahatsızlık verici bir durumdu.

Neo-liberal Bir Dönüş mü?

Bu sorunlara karşı Tokyo'nun tutumu, 1931-1945 dönemi dışında, 19. yüzyılın sonundan beri takip ettiği temel ilkeyi izlemek oldu: bir derece koruma ve müsamaha karşılığında zamanın dünya gücünün dünya çapındaki çıkarları karşısında boyun eğmek. Fakat, pek çok anaakım mensubu Batılı bu durumu yanlış yorumlayacak ve Japonya'nın Amerika merkezli düzende neo-liberalizme keskin bir dönüş yaptığını öne sürecektir. Biraz hafıza kaybı biraz da hüsnüküruntu, bu yanlış anlamının sebeplerini oluşturmaktadır. Finans baskını, neo-klasik iktisatçılar ve Wall Street analistleri on yılı aşkın sü-

redir, Tokyo'nun dinini değiştirmediği ve doğru neo-liberal reformları benimsemediği takdirde sonuçların kötü olacağını öngörüyorlardı. Felaket henüz gerçekleşmediğinden -Japon mali sistemi çökmemişken ve imalat sektörü de kilit sektörlerde hâlâ hakimken- reformlar hayali bir zemine oturuyor gibiydi. Ayrıca, Japon elitleri ülkenin neo-liberalizme dönmesi fikrini açıkça teşvik ediyorlardı. Kullanılan dil ve Japonların 'Anglo-Sakson kapitalizmi' demekten hoşlandıkları şeyden ithal edilen bazı uygulamaların hem orta sınıf beklentilerinin azaltılması hem de verimliliğin artırılması konularında etkili olduğu görüldü. Wall Street'in favorisi olan 'yeniden yapılanma' sözcüğünden türetilen *resutora*'nın daha sık konuşulması, ayrıca sayıca az da olsa Nissan Motors, Long-Term Credit Bank gibi bazı sorunlu şirketlerin yabancılarca satın alınması, Japonya'daki ücretli işçilerle yöneticilerin kendilerinden daha genç yabancılar a rapor vermek, hatta işlerini kaptırmak gibi daha önce hiç akıllarına gelmeyen korkularla yüzleşmeleri sonucunu doğurdu. Elbette ki neo-liberal laflar, dünyanın başka yerlerinde meydana gelen olaylarca dikkati sürekli dağılan bir süper gücün kulaklara çaldığı müzikti.

Aslında 2006 yılının Ocak ayına kadar Japonya'nın, Wall Street'in vaazlarının bir başka müridi haline geldiği izlenimine kapılmak mümkündür. Yönetim modası jargonu genç Japon bankerleriyle iş çevrelerinin ağzında kolayca yer ediyor, CEO'lar artık hisse senetlerinin değerlerinden, Japon üniversitelerinin çoğunda birden bitiveren MBA programlarından (ben de bir tanesinde çalıştım) bahsediyorlardı; ayrıca, satın almalar ve şirket birleşmeleri kirli birer terim olmaktan çıkıyordu. Adı sanı bilinmeyen başbakanların baş döndürücü bir hızda gelip gitmesinin ardından Koizumi Junichiro, 2001 yılında inandırıcı bir reformcu olarak ülkesini 21. yüzyıla taşıyabilecek bir figür şeklinde ortaya çıktı. Beyaz Saray durumu olumlu karşıladı, ancak diğer çevreler Koizumi'nin Amerika'nın küreselleşme ci neo-liberal hegemonyasına koşulsuz boyun eğip eğmeyeceği konusunda emin değillerdi.

Japonya Washington'a boyun eğebilir, ancak neo-liberalizme topyekün dönüş fikrine biraz temkinli yaklaşmak gerekir. Japon iş ve finans çevrelerindeki bazı kişiler, yeni 'değer' çağının eski bürokrasi öncülüğündeki ekonomiyi kalıcı biçimde geri plana attığına ikna olmuş olabilirler, ancak sahne gerisindeki Japonya Maliye Bakanlığı ve onun uzantısı olan Mali Teftiş Ajansı halihazırda en büyük teşeb-

büsleri oluşturmaktadır. Bu durum, Koizumi'nin çarpıcı biçimde başarılı olan ve yeni bir Meclis seçmek gerektiğini söyleyen Eylül 2005 seçim programını üzerine inşa ettiği posta hizmetlerinin 'özelleştirilmesi' meselesinde apaçık görünmektedir. Görünüşte bu, eski dönemin dinozorları olan bürokratik Japonya ile yeni düzen arasındaki çatışmanın mükemmel bir örneğiydi. Posta hizmetleri 1955 sisteminin temel mali direği idi. Japon posta hizmetleri, bütün ülkeye yayılmış yoğun postane ağı sayesinde dünyanın en büyük ihtiyarı nakit fonuna sahipti. Tartışma doğal olarak, burada toplanan parayı Japon devlet tahvillerini finanse etmek, Liberal Demokrat Parti'nin politikacılarının projelerini desteklemek ve doları desteklemek amacıyla kullanan Maliye Bakanlığı üzerine döndü. Postaneler, normalin biraz daha üstünde faiz veriyor, hem daha çeşitli hem de geleneksel olarak kibirli bankalara göre daha samimi hizmet götürüyorlardı. Özellikle kırsal alandaki postane müdürleri, genelde LDP'yle bağlantı halinde olan önemli yerel figürlerden oluşuyordu; bu görevin babadan oğla geçmesi çok da sıra dışı bir model değildi.

Koizumi 'reformcu' kimliğini, Japon Posta Hizmetleri'nin 'özelleştirilmesi' önermesine muhalefet eden LDP içindeki milletvekilleriyle kavgaya tutuşmak suretiyle sergiledi ve pekiştirdi. Muhalifler, önerenin kendi güçlerinin kaynağının (yani LDP'nin, faaliyetleri doğrudan ya da dolaylı olarak posta hizmetleri tarafından finanse edilen destekçilerinin kırsal bölgelerde kurdukları ağ) ellerinden alınmasının ilk adımı olduğunun farkındaydılar. Önerenin, hissedarların yönlendireceği bir ekonominin doğuşunu müjdelediği düşüncesiyle bir gerçek göz ardı ediliyordu: Önerge Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanmıştı. Koizumi önergeyi okumadığını itiraf dahi etmişti. Bu, Maliye Bakanlığı bürokratlarının Japon ekonomisinin yeniden yapılanmasının kontrolünü yatırım bankerlerine ve sermaye piyasalarına devretmeye hazırlandıklarına işaret etti. Şunu kabul etmek gerekir ki, Koizumi etkileyici bir siyasal hokkabazlık örneği sergilemişti. LDP içinde yer alan ve kırsal kesimdeki inşaat sektörü ve posta hizmetleri bürokrasisiyle yakın ilişki içinde bulunan muhaliflerine, önerenin reddedilmesi halinde seçime gidebileceğini söyleyerek etkileyici bir manevra yaptı ve muhaliflerini aldatmayı başardı. Muhalifler önergeyi reddettiler ve Koizumi'ye, seçimleri, 'reform' yanlıları -kendisi ve titizlikle seçilmiş diğer adaylar- ile 'değişime karşı' olanlar, yani kendisinin karşısındaki herkes arasında bir

seçime dönüştürme fırsatı verdiler. Bu manevra, reform söyleminin gerçek taraftarlarının aksi bir durumda küçük bir yangın çıkarabilmelerini sağlayacak oksijenin sistemin dışına atılmasını sağladı.

Gerçekte, Koizumi'nin Eylül 2005'de 'ezici üstünlükle' tekrar seçilmesi Maliye Bakanlığı'nın Japon ekonomisi üzerindeki gücünü sağlamlaştırdı. Japon Posta Hizmetleri'nin özelleştirilmesi önergesi derhal yeniden meclise sunuldu ve kabul edildi. Posta hizmetlerinde biriken mevduatın Amerikan ve Japon hükümetlerine ait borç senetlerinin finansmanı ya da başka piyasalarda daha fazla getiri kovalama amacıyla aniden piyasadan çekilmesi gibi bir ihtimal asla söz konusu değildi; çünkü en azından on yıl boyunca para Maliye Bakanlığı'nın tasarrufunda kalacaktı; bakanlığın da yükselen faiz oranlarını ya da döviz krizini harekete geçirmeye hiç niyeti yoktu. Yeni yasanın getirdiği, posta hizmetlerinde oluşan mevduatın, kırsal alandaki pek de kârlı olmayan kanallara akışını kısıtlamak, buna karşın kaynakların Japonya'nın çökmekte olan kamu maliyesinin finansmanına ve mali sistemin yeniden yapılanmasına yönlendirilmesini sağlamaktı.

Horiemon

Ülke dışındaki genel kanı, Koizumi'nin yeniden seçilmesinin serbest piyasa sisteminin bu sefer turbo güçle şafakta belirmediği anlamına geldiği yönündeydi. Pek çok Japon bu tür konuşmalarla baştan çıkıyordu. Sözümona yeni ekonominin önde gelen simgesi, Horie Takafumi adlı genç bir girişimciydi. Horie, Tokyo Üniversitesi'ne girmekle önemli bir eşiği geçmiş ve elit kesim içerisinde önemli bir yer tutmaya aday olmuştu. Ancak kendisinden bekleneni yapmak ve mezun olup bürokrasinin üst kademeleri ya da büyük şirketlerden birinde yer almak yerine, diploma almadan üniversiteyi bıraktı. Kendisine, Bill Gates ve Steve Jobs gibi önde gelen üniversitelerdeki tahsillerini yarıda bırakan kimseleri örnek alan Horie, internetin sunduğu fırsatlardan faydalanmak amacıyla bir şirket kurdu; Live-door adlı firması çok hızlı büyüdü ve Horie çok geçmeden klasik Wall Street tarzına uygun biçimde satın almalara başladı. Bunu yaparken de, yerleşik yöneticileri atlayarak teoride şirketlerin sahibi olan hissedarlara yönelme ortamındaki ustalığını kullandı. Horie zaman içinde, ülkelerinin Apple Bilgisayar ve Goldman Sachs tarafın-

dan ele geçirileceğini düşünen ve meseleye korumacı yaklaşan genç Japonların ikonu haline geldi. Okul çağındaki çocuklar ona 'Horie-mon' adını taktılar; Horie, İngilizce 'canavar' [*monster*] kelimesinden türetilen ek ile Pokemon ve Doraemon gibi çocuksu bir kahraman figürü haline dönüştürüldü.

Tişört ve kot pantolon giyen, kibirli üslubuyla eski kafalı yöntemleri, dolayısıyla kodaman yöneticileri azarlayan Horie, Japon televizyonlarının tanıdık siması haline geldi. Horie'nin düşünceleri, Koizumi'nin 'reform' düşüncesiyle büyük ölçüde örtüşmekteydi ve Eylül seçimlerinde Koizumi'nin listesinden LDP'nin ağır topu Kamei Shizuka'ya karşı seçime girdi. Kamei, geleneksel büyük-altyapı-yatırımı-projeleriyle-kırsalın-oylarını-satın-al sistemiyle seçimin yeniden yapılanmamış mağrur şampiyonu oldu ve eski yöntemlerle gayet mutlu olan bir bölgede tekrar seçildi. Yine de Horie'nin çıkışı kendi ününe ün katarken Koizumi'nin 'reform' imajını da destekleyecekti.

Bu ün belki de onun düşüşünün başlangıcıydı. 16 Ocak 2006'da bütün televizyon kanalları, radyolar ve gazeteler, ofisinin kapısına dayanan davacıların oluşturduğu kalabalığı haber yapıyordu; bir hafta sonra Horie tutuklandı. Pek çok ortağı hapse atıldı, bir başkasının intihar ettiği söylendi; daha aşırı gazeteler bunun bir cinayet olduğunu ima ettiler. Ardından, Japonya'nın 1945'ten bu dönemki siyasal hayatında sürekli karşımıza çıkan türden geniş kapsamlı bir skandal patlak verdi. Bütün medya kuruluşları durumu istismar ettiler ve daha birkaç hafta öncesine kadar yeni zenginlerin öncüsü olarak kutsanan bir kişiye ağır dille yüklendiler. Karel van Wolferen, skandalların nihai olarak hukuk üzerine bina edilmemiş Japon siyasal düzeninin vazgeçilmez bir ögesi olduğunu iddia ediyor; ona göre, Japonya'daki skandallar, başka ülkelerde mahkemeler veya seçimlerle düzenlenen iktidar mücadelelerinin fiilen çözülmesini sağlıyordu.¹⁰ Horie'yi hapse tıkan savcılarının iddianame hazırlama konusunda hiç aceleleri yoktu. Horie'nin şirketlerine ait belgelerin bir ay süreyle incelenmesinin ardından (bu boyalı basın ve yerel ağların ulusal bir linç kampanyasına eşdeğer bir saldırıyı tahrik etmelerine ayrılan bir süreydi) en nihayetinde borsa kurallarıyla ilgili yasaların

---

10) "Sukyandaru ni yotte Nihon Kenryoku Kikou wa Ikinobiru", *Chuo Koron*, Ekim 1991, s. 186-194.

ihlal edildiğine ve daha sonra da muhasebe işlerinde dolandırıcılık yapıldığına hükmettiler.

Japonya’da savcılar mali suç işlediğinden şüphelenilen kişilere karşı kendi inisiyatiflerini kullanıp dava açmazlar. Canı sıkkın yatırımcılar adınaysa hiç hareket etmezler. Sadece ülkenin ekonomisini idare eden Maliye Bakanlığı’ndan ya da bürokrasinin diğer kademelerinden gelen işaretle harekete geçerler. Horie’nin çöküşünün medyada ele alınış şekli, Enron olayıyla karşılaştırılmasına neden oldu ve Horie’nin şüpheli finansal oyunlara giriştiği gibi bir manzara ortaya çıktı. Horie’nin favori taktiği olan ve fırsat pencereleri yaratan, yeni hisselerin piyasaya sunulduğu ancak eski hisselerin de satılmadığı hisselerin sürekli bölünmesi yöntemi -ki bu yöntem fiyatların artmasını sağlıyordu- yasa dışı işlemler yaptığı izleniminin doğmasına yol açtı. Horie gerçekte, Batılıların uzun süredir aşına oldukları mali dolandırıcıların Japon versiyonu olabilirdi ve savcılar herhangi bir gerekçeyle onu duvara mihlamakta şüphesiz başarılı olacaktı.¹¹ Ancak onu kendi şirketinin hesaplarını manipüle etmesinden ötürü ayıplamak, *Casablanca* filmindeki Kaptan Renault’nun Rick’in Yeri’nde kumar oynayıp, bir yandan paraları cebe atarken öbür yandan ‘şoka’ uğrayışını hatırlatmaktadır. Pek çok Japon şirketi muhasebe oyunları yapma konusunda dünya şampiyonudur.

Horie’nin gerçek ‘suçu’, Japonya’nın söz sahiplerinin kendi ekonomilerini bezemekte kullandıkları neo-liberal süslerin ithal bir elbiseden ibaret olduğunu ve gerçekten iktidarı elinde bulunduranlar açısından kullanışlı olmaktan çıktığında modası geçmiş bir giysi gibi çıkartılıp atılacağını görmeyi başaramamış olmasıdır. Bu yöntem 1860’lı yıllardan beri kullanılmaktadır: Batı’dan bir şey getir, faydalı kısmını al, gerisini at; özellikle de temel iktidar yapısını tehdit etmeye başladığında. Savcılardan biri, “Horie’nin tutuklanması ‘zenginliğin çok çalışmaktan geldiği’ni hatırlatmalıdır,” dediğinde, oynanan oyun açık ediliyordu. Horie’nin ünü, kendisini, en salak kimselerin bile anlayabileceği bu mesaj için mükemmel bir hedef haline getirmektedir: Neo-liberal laflar Washington nezdinde hoştur; iş güvenesi ya da sabit gelir artışı gibi yazılı olmayan istihdam normları üzerinde cambazlık yapmak için çok uygun bir örtü olarak kullanılabilir. Ancak her kim aynı lafları mevcut iktidar ittifaklarını bozmak

---

11) Horie en sonunda Nisan 2006’da kefaletle serbest bırakıldı.

adına kullanırsa, kendini meşhur Japon atasözünün bir örneği olarak bulacaktır: Fazla uzayan tırnak kesilir.

Van Wolferen'in Horie türü skandalların, bünyesindeki aşırılıkları düzenleyecek kurumsal araçlardan yoksun bir siyasal düzenin temel ögesi olduğu yönündeki tezinin önemli bir sonucu vardır: Skandallar kontrolden çıkabilir, kendi başlarına bir yerlere gidebilir ve en nihayetinde yönetici elitin en içteki çekirdeğini tehdit eder noktaya gelebilir. Horie skandalı tahmin edileceği şekilde ilerler; 5 Haziran 2006'da bürokratlardan dönme fon yöneticisi Murakami Yoshiaki, Horie'nin iştiraklerindeki rolü nedeniyle rekabete ve dürüstlüğe aykırı hisse alışverişinde bulunmak suçundan tutuklanır. Horie'ye kıyasla Murakami daha fazla düzen adamıydı. Kendisine biçtiği temkinli Japon idare tarzı ile hissedar baskısıyla hareket eden Amerikan tarzını birleştirme görevinden önce Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'nda yöneticilik yapmıştı. Murakami gerçekten de iyi işler yaptığına inanmış gibi görünüyordu ve muhtemelen ülkenin en bilinen yatırım fonu yöneticisiydi. Ancak Murakami'nin elit bağlantılardan oluşan ağı, skandalın onu ve birlikte iş yaptığı diğer insanları içine almasına engel olmadı; bu kişiler içinde, Japonya Bankası'nın lekesiz itibarı Murakami fonundaki yatırımları yüzünden kirlenen başkanı Fukui Toshihiko bile bulunuyordu.

Skandal daha fazla düzen insanına dokunmadan bir noktada bitirildi; şimdilik ekonominin neo-liberal çizgide yeniden yapılanmasının konuşulması karşısında açık bir cesaret kırıcı örnek olarak duruyor. Koizumi, Horie skandalı sayesinde aklandı ve kendisinin sistemin temelindeki iktidar yapılarını bozmaksızın yapılacak bazı zorunlu değişiklikler için -örneğin, daha verimli bir ekonomi ve daha kent merkezli siyasal sistem- gayet kullanışlı olduğunu kanıtladı. Daha radikal ve istikrarsızlaştırıcı neo-liberal kavramlarla yapılan flört sona erdirilmiş ve bürokrasi üzerinde bir çeşit siyasal sorumluluk empoze edebilecek siyasal muhalefet bozguna uğratılmıştı.

Yeni Bir Üçüncü Oyuncu

Üstelik, onca yanlış başlangıcın ardından nihayet inandırıcı bir ekonomik iyileşme kök salıyor gibi görünmekteydi. Fakat bu sürekli olacak mıydı? Japonya'nın ihracat pazarlarında meydana gelecek en ufak bir bozulma treni raydan çıkarabilirdi, çünkü çokça bahse-

dilen canlanmış iç talebe rağmen dış pazar Japonya'nın kurumsal kârının ve borçlanabilme kabiliyetinin temelini oluşturuyordu. İhracat, özellikle de ABD'ye yapılan ihracat, 1950'li yılların başından bu yana Japonya'nın büyümesinin temel taşıdır. Bu eğilim hâlâ devam ediyor, Detroit'in içinde bulunduğu sıkıntıya şöyle bir bakanlar kolaylıkla bu durumu fark edeceklerdir. Ancak son yıllarda en az ABD kadar önemli bir pazar daha ortaya çıkmıştır: hem fiziksel hem de mali ihracat açısından önemli bir pazar olan Çin. Çin'in Japon sermaye mallarına duyduğu açlık (ki bunlar Amerikan pazarına yaptığı ihracatı besliyordu), Japonya'daki sermaye malı üreticilerinin kapasite kullanım oranlarının tekrar para kazanmalarını sağlayacak seviyelere yükseltmelerini sağladı. Pozitif yönlü nakit akışı bilançoların güçlenebileceği ve borçların azaltılabileceği anlamına geliyor, bankacılık sisteminin 'kötü kredi krizi' adı verilen tarihinin en kötü krizini geride bırakmasına uygun zemini hazırlıyordu.

Öyleyse Çin, çözülmez görünen sorunun, Japonya'nın gelişmiş ülkeler mertebesine ulaşmasıyla ortaya çıkan maliyet yapısının Japon sanayisi üzerinde yarattığı büyük baskının hafifletilmesine yardımcı olmuş denebilir. Japonya 'geriden gelen ülke' modelini uzun yıllardır korumaya çalışıyordu; bu model uyarınca, ihracata dönük büyüme, sistemik korumacılık, yabancı iştirakler konusunda sıkı kısıtlamalar ve dış pazarlarda kazanmak için zorunlu olan fiyat kırma politikasını telafi etmek amacıyla sanayi kesiminin kasasına para aktaracak karteller önemli öğelerdi. Ancak 1990'lar boyunca Japonya'daki ülke içi fiyatlar ile denizaşırı ülkelerdeki fiyatlar arasındaki büyüyen sapma en sonunda eridi ve kartel üstüne karteli mahvetti (perişan durumdaki Japon işadamlarının uydurdukları tabir 'fiyat yıkımı'ydı); öte yandan, emlak fiyatlarının çöküşü, hanehalkı tasarruflarından endüstriye doğru ucuz finansman aktaran finansal mekanizmayı felce uğrattı. Piyasa güçlerini dizginleme doğrultusunda atılan bir sürü adıma rağmen şu ekonomik gerçekten kaçış yoktu: İyi eğitilmiş Çinliler, Japon muadillerinin kazandığının onda biri kadar ücrete, onlardan iki katı daha fazla çalışmaya can atıyorlardı.

Fakat Japon sanayisinin liderleri bu tehditle kendilerine özgü iş yapma tarzlarıyla başa çıkma yolunu buldular, Çin'le işbölümüne gittiler. İki ülke de, Amerikalıların yüksek katma değerli Japon ürünlerini -otomobil, makineler, uçak parçaları- ve büyük ölçüde Japon teçhizatıyla üretilmiş düşük değerli Çin ürünlerini satın almala-

rı için doları destekleme konusunda zımni bir anlaşmaya vardılar. Japon işçi sınıfına üye pek çok hane için iş güvencesinin sonuyla gelen sorunlar, Çin'den ithal edilen ucuz yiyecek ve giyeceklerle hafifletiliyordu. Ülkenin, 'hayat boyu' istihdam, bankaların icraya gitme konusundaki isteksizliği, büyük iş gruplarındaki şirketlerin (*keiretsu* veya *guruppu gaisha*) birbirleriyle yardımlaşmaları gibi enformel ekonomik mekanizmaları artık zorluklarla karşı karşıya kalıyordu, ancak hâlâ, pek çok yabancının tahmin ettiği nihai sarsıntıyı engelleme konusunda işlevini de başarıyla yerine getirmekteydi. Japon ekonomik sistemi özü itibariyle değişmeden varlığını sürdürebilmiştir, ancak bu durum üçüncü bir oyuncunun kabul edilmesiyle mümkün olmuştur. Üçüncünün denkleme katılmasıysa yeni sorunlar ve belirsizliklere yol açmıştır. 1950'lerin ortalarından itibaren Japon yöneticilerin ülke dışına dair tek bir önemli görevleri olmuştur: Amerika Birleşik Devletleri'ni idare etmek. Amerikalılarca sağlanan güvenlik çerçevesi, ABD pazarına kısıtlama olmaksızın ulaşma imkânı ne pahasına olursa olsun muhafaza edilmeliydi; Japonya'nın dış politikasının esası buydu. Ancak artık hareketleri öngörülemeyen Çin, resmin üçüncü parçasını temsil ediyordu.

Japon Denizi'nin Karşı Kıyısında Parlamak

Çin'deki olaylara verilen tepki, Tokugawa Şogunluğu'nun yıkılmasından bugüne kadarki modern Japon düşüncesinin temel bir ögesini teşkil etmektedir. Japonya'nın 19. yüzyıldaki zorla sanayileşme girişimlerinin esas sebebi, zayıf ve bitkin Çin'in Batılı güçlerce paylaşılmasıdır. 1895 Çin-Japonya Savaşı'nın ardından gelen elli yıllık süreçte Japonya'nın ülke dışında attığı her adım, kendi gücünü arttırırken bağımsız bir güç olarak Çin'in yükselişini engelleme amacını taşımaktadır. Japonya'nın savaş sonrasında uzunca bir süre Amerikan himayesine boyun eğmesi, daha önce de gördüğümüz gibi, kısmen izlenen asgari direniş tercihindən kaynaklanmaktadır. Ancak Tokyo'nun siyasal elitinin benimsediğı bir başka sebep şuydu: Amerikan himayesinin alternatifi bağımlı bir devlet olarak Çin İmpratorluğu'nun sisteme katılması. Japonya'nın Çin'e olan ekonomik bağımlılığı derinleştikçe, denge için gereken Amerikan varlığına dair gerekçe hem Pekin hem de Tokyo için daha da açık hale geliyordu.

Bu, Çin ile Japonya arasında son yıllarda cereyan eden oyunları açıklayabilir. Çin'deki Japonya karşıtı gösteriler, başbakanların tapınak ziyaretleri, Japonya'nın savaş sırasındaki mücadelesinin kutlanması ve ders kitaplarındaki birkaç paragraf etrafında kopan yaygara olayları dışarıdan izleyenlere tuhaf gelebilir. Ancak siyasetin çok uzun süredir tiyatro gibi tatbik edildiği bu bölgede yapılan eylemler altta gizli birer mesaj olduğu anlamına geliyor: "Yatırımlarımızı övgüyle karşılamayın, sizin çekim alanınıza girmeyeceğiz." "Eğer Asya'daki tarihsel egemenliğimize dönüşümüzü engellemek için bir dış gücün hegemonik ihtiraslarını kabul etmeye devam ederseniz, koşulları sizin adınıza zor, hatta çok zor hale getirmeye hazırız." Bush yönetimi sırasında dünyadaki siyasal gerilimlerin artması, ülkelerin bölgedeki tutumlarının sadece daha fazla vurgulanmasına yol açmıştır. Çinliler, Bush'un Beyaz Saray'ı üzerinde etkisi olan radikal dış politika entelektüellerinin Çin'i Amerika'nın yeni düşman olarak bellediklerini ve ayrıca Usame bin Ladin dikkatlerini başka bir yöne çekene dek Amerikalıları Çin'le savaşa kıskırttıklarını biliyorlar. Japonya kendisinin Bush'un teröre karşı açtığı savaşta mükemmel bir 'müttefik' olduğunu kanıtlamak için acele ederken, komşularının gözünde giderek asla güvenilemeyecek ve Amerika'nın kolayca idare ettiği bir ülke gibi görünmeye başlamıştı.

Japon siyasetindeki diziliş değişmediği takdirde -ki bu Eylül 2005 seçimleriyle iyiden iyiye ihtimal dışı olmuştur- Tokyo, son otuz yılda oynadığı kilit rolünü (ABD dolarını destekleyerek Amerikan gücünün küresel ölçekte mevcut konumunu muhafaza etmek) sürdürecektir. Ancak artık yalnız değildir; artık Çin de 'oyuna dahil' olmuş durumdadır. Pekin'in bu konuyla ilgili politikalarını hangi faktörler belirlemektedir?

Çin hükümeti mağrur bir özgüvene sahip izlenimi uyandırabilir, her şey bir yana Çin'deki rejim sırtını, insanlık tarihinin hayat standartlarında görülen en hızlı sıçrayışına dayanmış durumdadır; enkaz devralan hükümet, ülkeyi bütün dünyanın saygı duyduğu ve hatta ürktüğü dev bir güce dönüştürmüştür. Ancak yine de ülke üzerinde, düzenin bozulması korkusu ve meşruiyetinin kaynağına yönelik meydan okumaların hayaleti dolaşüyor. Pekin hükümetinin bir çeşit külte benzeyen ve Falun Gong suretiyle ortaya çıkan 'yeni din'e verdiği tepkiyi ve neden olduğu histeriyi ya da Zhao Zhiyang'ın anılarının ortaya çıkması ihtimali karşısındaki aşırı tepkilerini düşünün.

Korkusuz ve kendine güvenen bir hükümetin, bir kült ya da merhum bir liderin anıları gibi büyük siyasal dertleri olmamalıdır. Aynı şekilde, kendisi hakkındaki istenmeyen yayınlar dolayısıyla interneti sansürlemek için bu kadar çok çaba sarf etmemelidir. Ancak ebeveynlerinin hayatları ve kariyerlerinin Kültür Devrimi'ndeki kaos sırasında yok olduğunu gören siyasal elit için toplumsal barışa ve istikrara yönelik hiçbir tehdit kolayca göz ardı edilemez. Meşruiyet konusunda Çin Komünist Partisi, kendisini Çin'i binlerce yıl idare eden gücün layık takipçisi olarak görüyor. Saygınlığı Marksist öncüllerden ziyade kadim Çin siyaset felsefesi kavramlarına dayanıyor; bunlar arasında en başta, eğitilmiş sınıfların otomatik olarak yönetme hakkına sahip olması geliyor; ayrıca, zenginlik ve düzenin yöneticilerin meşruiyetinin, yoksulluk ve düzensizliğinse bunun aksinin ispatı olduğuna inanılıyor.

Çin'in Dolarları

Çin'in ulusal servetinin bu kadar büyük kısmını dolar olarak tutma konusundaki inatçı ısrarı bu resme nasıl uymaktadır? Çin, siyasal bakımdan tehlikeli olabilecek bir işsizliğin önüne geçmek amacıyla yılda yaklaşık 10 milyon yeni iş yaratmak durumundadır; Çinli liderler, büyük miktarlardaki işsiz gencin siyasal karışıklığın en uygun zeminini oluşturduğunun çok iyi farkındadırlar. Bu işleri yaratmada izlenecek strateji, diğer ülkelerden (başta ABD) Çin'e düzenli bir üretim kapasitesi transferini gerektirmektedir. Çin'deki fabrikalardan çıkan ürünler çoğunlukla yurt dışında satılır ve bu konuda yine ABD en büyük paya sahiptir. Hemen herkes (sadece Amerikalılar değil) Çin'in yaptığı ihracatın karşılığında dolar öder; Çin bu dolarların büyük bölümünü döviz rezervi olarak, büyük ölçüde de ABD kamu borçlanma kâğıtları şeklinde tutar; yani, ABD kamu açığını doğrudan finanse eder.

Rakamlara bakarsak bu stratejinin belirtisi, tıpkı bir polis devriyesinin yanıp sönen ışıkları gibi, Çin'in ödemeler dengesi istatistiklerinde parıldamaktadır. Japonya gibi cari hesap (ticaret fazlası transferleriyle kâr payı ve faiz ödemeleri) fazlası veren birçok ülke, dışarıya borç verilmesi, dışarıdan satın almalar, vb. yoluyla paranın döndüğüne tanık olur. Bütün dünyada gerçekleştirdiği bir yığın görkemli satın almanın gösterdiği gibi Çin, ticarettten kazandığının bir

kısmını yurtdışında madenler, şirketler ve petrol kuyuları satın almak için döndürür. Ancak Çin'e, ülkeden çıkandan daha fazla yatırım akışı olmaktadır; Çin'in manzarasını kaplayan fabrikaları ve şehirlerin her yanında yükselen gökdelenleri finanse eden kaynak da budur. Öte yandan, Çin'in cari fazlası geniş bir dolar varlığı birikimine dönüşmektedir. Çinli liderler ABD hakkında ne düşünürlerse düşünsünler, biriktirdikleri dolarların şu anki nominal değerlerine yakın bir değerden satılacağına dair bir kaniya sahip olamazlar. Çin'in sahip olduğu aktifleri ABD kamu kâğıtlarından, daha yüksek kazanç vaat eden diğer araçlara (örneğin hisse senedi, hatta dolar üzerinden olmayan araçlar) kaydırması ve buradan elde edeceği gelir akışını kâr amacı gütmeyen devlet şirketlerini yeniden yapılandırmak için kullanması yönünde öneriler gelmektedir. Siyasal düzlemde baktığımızda bu şirketler kapatılamaz, çünkü bunlar Çin halkının büyük bölümünün geçimini sağlamaya devam etmektedir. Aynı zamanda bu şirketler, en azından minimum derecede kâr eder seviyeye getirilmedikleri sürece ülke içindeki finansal sistemi borca dayalı bir patlamaya sürüklemekle tehdit ederek, Çin maliyesi adına bir kara delik oluşturmaktadırlar.¹²

Çin'in dolar stoklarını satarak kamu teşebbüslerini yeniden yapılandırması önerisindeki sorun, Çin'in fazla büyük bir oyuncu haline gelmiş olmasıydı. Çin'in rezervlerinin büyük bölümünü ABD kamu borçları piyasasından çıkarmak, ABD tahvil piyasasındaki bir çöküşün meydana gelmesini hızlandırma riski taşır; bu da diğer piyasaları peşinden sürükler ve böylece asıl amacı boşa çıkarır. Güney Kore Merkez Bankası'nın 2005 yılının Şubat ayında portföyünü ABD kamu kâğıtlarının dışına çıkacak şekilde çeşitlendirme düşüncesini ortaya attığında meydana gelen şey tam da söz konusu duruma örnek oluşturmaktadır: Bunun sonucunda Koreliler tahvil almama furyasına kapılmışlardır ve hem dolar hem de ABD tahvil piyasası baş aşağı düşüşe geçmiştir. Kore'nin ABD kamu kâğıtlarından oluşan 69 milyar dolarlık varlığı Çin'ininkinin onda birinden azdır. Bu durum Çin'in mevcut stratejisini korumasına neden olur: bir yanda ihracatlarla, diğer yanda sürekli bir yabancı sermaye akımıyla harıl harıl çalışarak büyüme motorlarını korumak. Eğer hızlı büyüme yeterince

---

12) Örneğin bkz. Deepak Lal, "Ending China's Financial Repression: Foreign Exchange Reserves and State Enterprise Reform", Cato Enstitüsü'nün "Parasal Kurumlar ve Ekonomik Kalkınma" başlıklı Yıllık Para Konferansı, Washington DC, 3 Kasım 2005.

uzun sürerse Çin muhtemelen, ülkenin devlet teşebbüslerine bağlı toplam varlıklarının oranının herhangi bir yavaşlamada idare edilebilecek kadar küçük olacağı beklentisine girer.

Çin'in bir başka beklentisi, dolar merkezli küresel finans rejimi başarısızlığa uğradığı zaman, ülkenin dolar rezervlerinin şu anda sağladığı türden bir dış desteğe ihtiyaç duymadan, yuan'ın dünyadaki büyük para birimleri arasındaki yerini almasını sağlamaya yetecek bir gelişmiş ekonomiye sahip olmaktır. Bu durum Çin'in, ABD eninde sonunda ayağını yorganına göre uzatmak zorunda kaldığı zaman Amerikalıların satın alma gücündeki çöküşün icabına bakmasını sağlayacaktır.

Son Bir Hesap mı?

Çöküşün son derece çetin olduğunu tahmin edersek, piyasaların Çin'in finansal sisteminin bu çöküntüyle başa çıkacak kadar sağlam hale gelmesini bekleyeceğinin hiçbir garantisi olamaz. Zira piyasalar her yerde tedirgindir; korkuları neredeyse sonsuzdur. ABD'de enflasyonun yeniden baş göstermesi, henüz ilk gerçek krizini yaşamamış tecrübesiz bir ABD Merkez Bankası Başkanı, siyasal bakımdan felce uğramış bir Bush yönetimi, ABD konut piyasası köpüğünün patlaması, meta fiyatlarının yükselmesi, Ortadoğu'daki olayların petrol akışını kesintiye uğratacağı yönünde daima var olan tehdit, ABD'nin ticaret ve kamu açıklarının hızla artması ve Çin finans sistemi üzerindeki endişeler –bunlardan herhangi bir tanesi, ya da başka bir etken, dolardan panik halindeki bir kaçıyı tetikleyebilir; bu da Doğu Asya merkez bankalarının bu furyayı zaptetme becerisi ve isteklerini basturacaktır.

Tokyo'daki finans çevrelerinde dolaşan bir söylentiye göre, Maliye Bakanlığı küresel dengesizliklerin çok büyük boyutlara ulaştığı ve Japonya'nın doları destekleme kabiliyetinin sınırlarına nihayet ulaşıldığı sonucuna vardı. Japonya'nın bir sonraki dolar krizinde kötü paranın ardından iyi para göndermeyi kesmesi ve eli kolu bağlı oturması için gerçek bir fırsat mevcuttur. Elbette bunun bedeli ağır olacaktır –dolar düşüşe geçtiğinde ve yen tarihsel doruk noktası olan 79¥/1\$'ı geride bıraktığında, Japonya biriktirdiği dolar stoğunun büyük kısmından zarara uğrayacak ve imalat sektöründe yüz binlerce potansiyel iş kaybıyla karşı karşıya gelecektir. Ancak Japonya, iş ka-

yıplarından doğan sıkıntılarla başa çıkma ve bu sıkıntıları zamana yayma konusunda son on beş yılda çok şey öğrendi. Mikuni Akio'ya göre, bol miktarda atıl doları (Japonya'yı ilgilendirdiği kadarıyla atıl) desteklemeye yönelik deflasyonist yükten nihai olarak kurtulmuş bir Japon ekonomisi, yeni bir süper yen döneminde yeni bir güç bulabilir.¹³ Japon hanehalkının yeni satın alma gücü, bu iş kaybının telafi edilmesini sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda ihracattan ziyade canlı bir iç talebe dayanan bir ekonomiye (Japonya'da siyaset üretenerin bir nesildir dile getirdikleri amaç) kolay bulunmaz bir değişim sunabilir. Japonya'nın, bir dolar krizinin yaratacağı ekonomik çöküntüyle başa çıkma açısından son yirmi yıldaki herhangi bir zamandan daha iyi durumda olduğu da ileri sürülebilir.

Siyasal çöküntüye tamamen ayrı bir sorundur. Doların çöküşü Amerikan hegemonyasının çöküşünü de beraberinde getirecektir; ABD, kendisine kredi açan yabancılara ödemede bulunmak için onları ABD hükümetinin bastığı kağıtlarla aldatmaktan ziyade euro ya da yen kazanmak zorunda olduğu bir dünyada, küresel askeri etki alanını muhafaza etmekte oldukça zorlanacaktır. Nasıl bir şekle bürünürse bürünsün Amerikan hegemonyasının sonu, Japonya'nın merkezi siyasal sorununa (yönetme hakkı) keskin bir geri dönüşü getirecektir; kaldı ki buna Japonya'nın en önemli komşusundaki ciddi bir kargaşa da eşlik edebilir. Japonya olmadığı takdirde, Çin'in daima gündemde duran bir mali kriz tehdidinden uzak durmak amacıyla ihtiyaç duyduğu büyümeyi sürdürmesi için gerekli talebi sağlama konusunda günümüzde Amerikan pazarının yerini tutacak belirgin bir pazar yoktur.

Japonya'nın geride kalan 150 yıl boyunca tek başına hareket etme konusundaki deneyimi bir felaketle sonuçlandı. Elbette o zamandan bu yana çok şey değişti. Bugün Japonya'nın siyasal manzarasının sağ tarafından yükselen dağınık kıvılcımlar (okullarda 'vatanserverliğe' yapılan yeni vurgu; savaş yıllarından bahseden revizyonistlerin daha çok ilgi görmeleri; muhafazakâr çevrelerin güçlü bir ordunun desteklediği iddialı bir dış politikaya olan gözle görülür susamışlıkları) 1930'ların isterisine ve gözdağına yol açmaya başlamıyor. Ancak ne yazık ki, Amerika'nın yörüngesinden çıkması halinde, Japonya'nın ülke açısından mantıklı yeni bir rota

---

13) Mikuni Akio, "Doru Yasu Koso Nippon no Chiansu", *Voice*, Ağustos 2006, s. 196-203.

çizebileceği kurumsal bir altyapı inşa ettiğine dair tek bir gerçek belirti de bulunmamaktadır. İşte bu durum, bir dolar krizinde Japonya'nın dolar temelli bir uluslararası finans düzenini yeniden oluşturmasının ve bir kez daha bu düzeni kurtarmaya yönelik adımlar atmasının en büyük sebebini oluşturuyor olabilir: bunun altında yatan etkenle başa çıkma yetersizliğinden duyulan korku. Ancak eğer Japonya seyirci kalmayı tercih ederse ya da onun müdahalesi II. Bretton Woods diye adlandırdığımız düzenin sona ermesini engellemeye yetmezse (günümüzdeki dengesizliklerin, Japon müdahalesinin kararlı olduğu 1970'lerin ya da 1980'lerin sonundan hem mutlak hem de göreceli olarak çok daha büyük olduğunu göz önünde bulundurursak gerçekçi bir ihtimaldir bu), Tokyo kendisini beklemediği yeni gerçekliklerle başa çıkmak zorunda kaldığı bir durumda bulabilir. Bu gerçeklikler arasında ABD'nin Doğu Asya'dan çekilmesi, bölgedeki sürekli bir Amerikan askeri varlığının mali yükünün büyük kısmını Japonya'nın üstlenmesi yönünde Washington'dan gelecek sert talepleri ve Çin, Tayvan ve Kore yarımadasında meydana gelecek kargaşaları sayabiliriz.

Başbakan Koizumi'nin Yasukuni Tapınağı'nda ibadet etme yönündeki ısrarı, Japonya'nın dolardaki bir çöküşü takiben Doğu Asya'da baş gösterecek bir karışıklıkla başa çıkma olgunluğunu taşıdığını uman herkes açısından son derece moral bozucu bir manzardır. Japon siyasetinin ülkenin başına Meici döneminden bu yana bela olan yapısal sorunlar (sorumsuz ve saldırgan olmasına rağmen) bizzat bu davranıştan ibaret değildir. Yasukuni üzerine yapılan yorumların çoğu, Japonya'nın savaşta verdiği on binlerce ölünün yanı sıra savaş suçlularını da barındırmasında odaklanıyor. Ancak Japonya'nın komşularının gerçekten nutkunun tutulmasına yol açan şey, Yasukuni'nin, 1930'ların Devlet Şintosusu ve İmparator'a tapınma aygıtının yeniden inşa edilmemiş bir kalıntısı olarak sürdürdüğü, gözle görünür varlığıdır. Yasukuni, sorumluluk yükleyecek herhangi bir kurumsal mekanizmaya hâlâ sahip olmayan bir siyasal kültürde, Japonya'nın Asya'nın geri kalan bölümü üzerindeki savaşını yücelten müzesiyle son derece yıkıcı başka bir potansiyeli hatırlatmaktadır.

Bizzat Koizumi bu duruma örnektir. Japonya'da başbakanın yetkileri alışılmadık ölçüde zayıftır; başbakanın herhangi bir şeyi gerçekleştirmesi için, bürokrasideki bir kesimin desteğinin yanı sıra, bu

kesimin yönlendirmesine de ihtiyacı vardır. Ancak bizzat bu konum ve onun *de jure* güçleri, başına buyruk hareket etme imkânını tanır; özellikle de alışılmış kısıtlamalar yerle bir olduğunda. Bu örnekte kısıtlama, geçmişte Koizumi'nin aynı ölçüde milliyetçi öncüllerinden bazılarına müdahale edebilmiş olan Dışişleri Bakanlığı'ndan gelmeliydi. Ancak Koizumi'nin görev süresinin başlarındaki olaylardan başı dönen morali bozulmuş bakanlık, Koizumi'nin Japonya'nın en yakın komşularıyla olan ilişkilerini mahvetmesini engelleyemedi. Koizumi'nin Japonya'nın geçmişinin en karanlık kısmının kurumsal simgesine karşı itaat göstererek herhangi bir dış etkidenden bağımsız olduğunu kanıtlama yönündeki inatçı ısrarını durduramadı. Japonya'nın elit çevrelerindeki (özellikle de iş çevrelerindeki) başka odaklar, Koizumi'nin uzlaşmaz tavrı karşısında dehşete düştüler, ancak ona ulaşmak için hiçbir araca sahip değillerdi. Ve onun ardılı için bu ziyaretlere son vermek, siyasal bakımdan epeyce zor olacak; çünkü artık birçok Japon bu tür davranışları, dış baskı karşısında geri adım atmak olarak değerlendirecek. Koizumi hiç yoktan bir sorun yarattı: Olaylar nasıl gelişirse gelişsin, birisi ve bir yer için kaçınılmaz bir itibar kaybı -bu tür şeylerin çok ciddiye alındığı bir bölgede- tehlikeli bir durumdur.

Çin ve Kore bu durumu açık bir provokasyon olarak görmekte-dirler. Yasukuni'nin yaptığı ziyaretler, Japonya'nın son tahlilde güvenilmez ve tehlikeli olduğu yönündeki şüphelerini kuvvetlendiriyor. Doğu Asya'daki ABD gücünün çöküşünün ve beraberinde dolar piyasalarındaki bir patlamanın Tokyo ve Pekin'de (Seul, Pyongyang ve Taep'e'den bahsetmeye bile gerek yok) iktidarı ellerinde bulunduranların düşüncelerinin birbirine yakınlaşmalarını sağlaması; ayrıca, bölgede ABD pazarına yapılan ihracata dayalı mevcut bağımlılığın yerini alacak dayanıklı bir siyasal, ekonomik ve finansal düzen ile rekabet içindeki ulusal çıkarlar arasında akla yatkın bir uzlaşmaya yol açması elbette mümkündür. Ne yazık ki bu konuda ne tarih ne de günümüzün gerçeklikleri güven vericidir.

(Türkçesi: Emre Ergüven)